

معرفی مفردات دارویی مؤثر در تسهیل زایمان در طب سنتی ایرانی

سکینه موید محسنی^{۱*}

محسن ناصری^۲

مریم یارقلی^۳

چکیده

زایمان به معنی خروج کامل جفت و جنین از داخل رحم به محیط خارج از بدن مادر می‌باشد. روند زایمان طبیعی معمولاً بسیار سخت و دردناک است و همین امر موجب تمایل مادران باردار و تیم اجرای زایمان به اجتناب از این روند و رو آوردن به زایمان سزارین می‌شود. عوارض سزارین دو برابر زایمان طبیعی می‌باشد و علاوه بر این، هزینه بسیاری به بخش درمان تحمیل می‌کند. چنانچه بتوان روشی برای آسان تر و مقبول کردن زایمان طبیعی یافت، می‌توان اقبال به آن را افزایش داد. متأسفانه به دلیل معلوم نبودن دقیق فیزیولوژی زایمان و عوامل مؤثر آن، روش‌های تسهیل و تسریع آن نیز محدود هستند. در طب سنتی ایران، مفردات دارویی مؤثر بر زایمان بسیاری ذکر شده است که این مطالعه برخی از آن‌ها را معرفی می‌کند. این تحقیق، یک مطالعه کتابخانه‌ای و براساس بررسی متون است.

در این مطالعه مفردات دارویی مؤثر در تسهیل زایمان، در چهار کتاب مرجع داروشناسی طب سنتی (القانون فی الطب، الاختیارات بدیعی، تحفه المومنین و مخزن

۱- متخصص زنان و زایمان و مدیر گروه رشته زنان و زایمان دانشگاه شاهد، تهران، ایران.
* (نویسنده مسؤل)

نشانی الکترونیکی: moayedmohseni@shahed.ac.ir

۲- دکترای تخصصی فارماکولوژی، دانشیار گروه طب سنتی مرکز تحقیقات مرکز تحقیقات کارآزمایی بالینی طب سنتی دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

۳- دانشجوی پزشکی دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

نوع مقاله: مروری تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۳/۱/۲۵ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۳/۳/۲۰

الادویه) جستجو شد. این کار در ۷ مرحله (یافتن کلیدواژه‌ها، جستجو در منابع، تهیه لیست واحد، یافتن مترادفات، جمع بندی و نمره دهی و مرتب سازی برحسب نمره کسب شده) انجام و ۱۹ مفرده دارویی تک دارو مطرح در تسهیل زایمان یافت شد. تمامی مفردات کسب شده از منشأ گیاهی است. بالاترین نمره‌های کسب شده متعلق به زراوند، شربین، بابونه قنه و قسوس هستند. لیست مفردات دارویی حاصل شده در این مطالعه می‌تواند مبنای انجام مطالعات بالینی برای ساخت داروهای جدید مؤثر در تسهیل زایمان قرار گیرد.

واژگان کلیدی:

تسهیل زایمان، زایمان طبیعی، طب سنتی ایران، بابونه

مقدمه

روند زایمان شامل خروج کامل جنین و جفت از داخل رحم به خارج از رحم می‌باشد. سیر زایمان طبیعی و وضع حمل در انسان، به هماهنگی پیچیده بین انقباضات رحمی، گشاد شدن گردن رحم، نزول جنین و زمان سپری شده بستگی دارد. فیزیولوژی زایمان طبیعی در انسان کاملاً شناخته شده نیست و به همین دلیل درمان‌های مؤثر زایمان قبل از موعد و القای زایمانی در سایه‌ای از ابهام باقی مانده است. با این حال به دلیل اهمیت روند زایمان و تأثیر آن بر سلامت مادر و جنین از دیر باز و در مناطق مختلف، بر حسب شرایط جغرافیایی و فرهنگی و نوع داروهای در دسترس، روش‌های متنوعی برای تسهیل و تسریع زایمان وجود داشته است هم اکنون نیز، امری معمول است.

زایمان به سه مرحله تقسیم می‌شود: مرحله اول زایمان شامل زمان بین شروع انقباضات منظم همراه با تغییرات دهانه رحم و وقوع گشاد شدگی کامل گردن رحم می‌باشد مرحله دوم زایمان به فاصله بین گشادی کامل گردن رحم و وضع حمل نوزاد اطلاق می‌شود. مرحله سوم نیز زمان بین خروج جنین و جفت است. بیشترین زمان زایمان مربوط به مرحله اول زایمان می‌باشد و هرچه دهانه رحم را بتوان نرم‌تر و دارای آمادگی بیشتری برای زایمان کرد، این مرحله و در نتیجه زایمان را می‌توان کوتاه‌تر نمود.

اگر در زمان زایمان و یا پیش از شروع علایم زایمانی، شرایط سرویکس و لگن به سمت آمادگی بیشتر برای زایمان واژینال برده شود، احتمال موفقیت و تسریع زایمان و از طرفی مقبولیت آن نزد مادران باردار و تیم اجرایی زایمان بیشتر می‌شود و میزان عوارض زایمان و یا منتهی شدن آن به عمل سزارین کمتر می‌گردد (۱).

در حال حاضر روش‌های مختلفی برای نرم کردن سرویکس و القای زایمان وجود دارد. روش‌های دارویی جهت نرم کردن سرویکس شامل موارد زیر است: (۲) اکسی توسین نوعی هورمون است که در حال حاضر بیشترین استفاده برای القای زایمان را دارد و باعث ایجاد و شدیدتر شدن انقباضات رحمی می‌شود. پروستو گلاندین‌ها که با مکانیسم‌های مختلفی در القای زایمان مؤثر است ولی می‌تواند باعث انقباضات شدید رحمی و تهوع و استفراغ مادر شود، میزوپروستول و میفه پریستون از این دسته داروها هستند و می‌توانند منجر به پارگی رحم در محل سزارین قبلی شود.

ریلاکسین نوعی هورمون است که به نرم کردن سرویکس کمک می‌کند. روش‌های غیر دارویی جهت القای زایمان نیز شامل این موارد است: ترکیبات گیاهی که اقبال به این ترکیبات و استفاده از آنها رو به افزایش است ولی هنوز روش گیاهی خاصی اثبات شده نمی‌باشد.

انما، روغن کرچک و حمام آب گرم که شواهد کافی برای اثر بخشی آنها وجود ندارد.

رابطه جنسی، تحریک پستان‌ها با افزایش ترشح اکسی توسین قادر به القا و پیشبرد انقباضات رحمی شوند.

تب سوزنی و تحریک عصبی از راه پوست که برای اثبات اثربخشی آنها تحقیقات بیشتری مورد نیاز است.

روش‌های مکانیکی و جراحی نیز می‌توانند مؤثر واقع شوند ولی خطر خونریزی و پارگی پرده‌ها و آزار بیمار در استفاده از آنها وجود دارد.

با توجه به روش‌های ذکر شده در بالا، جا دارد تا روش‌ها و داروهای مؤثرتری برای امر تسهیل زایمان استفاده شود. بسیاری از ساختارهای مولکولی داروهای

مدرن، برگرفته از اثرات گیاهان دارویی مورد استفاده در سیستم‌های طب سنتی بوده است (۳). لذا جستجو در متون طب سنتی راهکار معقولی برای یافتن داروهای جدید است.

از طرف دیگر، کشف اتفاقی دارو، یک فرایند زمان بر و پرهزینه است. تخمین زده می‌شود که برای ساخت و توسعه یک داروی جدید، به بیش از ۸۰۰ میلیون دلار آمریکا و ۱۰ تا ۱۷ سال زمان نیاز است (۴)؛ لذا تعداد کمی از داروها اجازه توزیع در بازار را پیدا می‌کنند. به عنوان مثال در سال ۲۰۰۸ تنها ۳۱ داروی جدید، به بازار دارویی دنیا راه یافت (۵). لذا راهبردهای جدید، به سمتی است که فرایندها را کوتاه کند تا هزینه‌ها کمتر شود و دستیابی به داروهای مؤثر، آسان‌تر گردد (۶). یکی از این راهکارها، استفاده از گیاهان دارویی و داروهای سنتی است که در طب‌های سنتی، قرن‌ها مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

طب سنتی ایران، از پشتوانه تجربه بالینی مستحکمی برخوردار است و به صورت مکتوب و شفاهی در طی قرون از نسلی به نسل بعد منتقل شده است. از آنجا که طب سنتی ایران، طبی همه جانبه است، در کتب مرجع آن، روش‌ها و داروهای بسیاری به چشم می‌خورد که برای تسهیل زایمان پیشنهاد داده شده است و پزشک می‌تواند براساس شرایط بیمار، علت سخت‌زایی و شرایط حاکم بر منطقه زندگی، یکی از روش‌ها را انتخاب کند. این روش‌ها و داروها در کتب مرجع طب سنتی، مکتوب گشته و مرجعی معتبر جهت یافتن روش‌های آزمون شده در بین حکمای طب سنتی را فراهم آورده است.

در این مقاله به گیاهان مؤثر در تسهیل و القای زایمان در کتب طب سنتی پرداخته شده و احتمال مؤثر بودن آنها با هم سنجیده می‌شود.

شیوه کار و نمره دهی

حکمای طب سنتی ایران اطلاعات جالب توجهی در مورد خواص گیاهان و داروهای از جنس معدنی و حیوانی در دست داشتند و اطلاعات مربوط به این داروها و خواص آنها بر سلامت بدن و بیماری‌ها را در غالب کتاب‌هایی با عنوان مفردات (فارماکولوژی امروزی) مکتوب کرده‌اند.

کتاب دوم قانون نیز در رابطه با مفردات پزشکی می‌باشد و شیخ الرئیس در این کتاب براساس خواص داروها، لوح‌های جداگانه‌ای را تعریف کرده است. لوح اول در رابطه با افعال و خواص، لوح دوم درباره کاربرد دارو در آرایش و بیماری‌های مو، لوح سوم در رابطه با اثر دارو بر دمل‌ها و جوش‌ها و... (۸).

در این مطالعه به بررسی اثر داروها بر تسهیل زایمان در لوح دهم (اندام‌های دفع کننده) پرداخته شده است و مجموعه داروهای مؤثر در تسهیل زایمان در ستون‌های جداگانه در یک جدول مرتب شده و سپس نظرات دانشمندان طب سنتی ایران در کتاب‌های اختیارات بدیعی نوشته انصاری شیرازی (۹)، تحفه المؤمنین حسینی تنکابنی (۱۰) و مخزن الادویه عقیلی خراسانی (۱۱) درباره اثر آن گیاه بر امر زایمان به جدول مطابق مطالعات قبلی اضافه شده است (۵).

در جدول ۱ اطلاعات خام مربوط به داروهای تسهیل کننده زایمان مورد بررسی قرار گرفته و نام علمی گیاهان با استفاده از منابع گیاه شناسی مکتوب گردیده است.

عموماً در کتب طب سنتی ایران، هرچه اثر بخشی یک دارو بیشتر باشد، جملات تأکیدی‌تری در مورد اثر خاص آن دارو گفته می‌شود و براین اساس، جدول شماره ۱ بازنگری شد و بر اساس تأکیدات و اثر ذکر شده و روش مصرف،

به هر گیاه از ۱ تا ۵ نمره دهی شد. معیار امتیاز دهی به هر جمله با توجه به جدول شماره ۲ بوده است:

جدول شماره ۲ (اساس نمره دهی به خواص هر گیاه)

امتیاز	جمله مکتوب					
۱	مسقط جنین					
۲	جهت اخراج جنین مرده مجرب است.					
۳	یسهل الولاده	یسهل الجنین	یخرج الجنین حیا کان او میتا	یخرج الجنین حیا لعق	استفاده ده دود	استفا مادر بخود گیرد
۴	یخرج الجنین والمشیمه	فرزجه	یخرج المشیمه	بچه بیرون آید بزودی		
۵	فرزجه بغایت مؤثر	بخود بگیرد بچه به آسانی بیرون آید	جهت اخراج جنین و مشیمه نافع			

جمع امتیازات دریافت شده هر گیاه از مجموع کتب مورد بررسی در ردیف آخر ثبت شد.

(جدول ۳)

سکینه نوید محسنی، محسن ناصری، مریم یارقلی

نتایج

جدول ۱: طبقه بندی نام و اطلاعات گیاهان دارویی مؤثر بر تسهیل زایمان در طب سنتی ایران

ردیف	نام دارو	القانون فی الطب	اختیارات بدیعی	تحفه حکیم مومن	مخزن الادویه	نام لاتین
۱	اشق	یسهل و یخرج الجنین حیا کان او میتا	مفید بود و بچه مرده و زنده بیاندازد	مخرج الجنین	جهت اخراج جنین	Dorema ammoniacum
۲	بابونج	یخرج الجنین	بچه در وقت زادن	جهت عسر	عسر ولادت	Matricaria

chamo milla		ولادت نافع است	بسهل بیرون آید	و المشیمه		
Commi phora opobasa mum		مخرج جنین و مشیمه	چون زن بخود گیرد با موم و روغن گل مشیمه و بچه بیاندازد	یخرج والجنین والمشیمه	بلسان	۳
Olea europae a				یخرج الجنین	زیتون	۴
Aristolo chia bracteat a	با فلفل جهت اخراج جنین ،فرزجه آن جهت اخراج جنین بغایت مؤثر است	فرزجه او جهت احتباس حیض مغرب و دو درهم او جهت اخراج جنین بغایت مؤثر است	چون با فلفل و مر بیاشامند ...بچه بیرون آورد خواه مرده و خواه زنده	اخرج الجنین	زراوند	۵
Cicer arietinu m	طبیخ نخود سیاه مسقط جنین است	طبیخ نخود سیاه مسقط جنین است	نخود سیاه بچه را بیاندازد	و یخرج الجنین جمیعه	حمص	۶
	جهت اخراج جنین نافع شربا ،تمریخا و تدهینا و فرزجه	جهت اخراج جنین و مشیمیه نافع	چون زن بخود گیرد و در زیر خود دود کند بچه بیاندازد چون حل کنند بعسل و لعق کنند زاییدن سهل کند.	یخرج الاجنه و یسقطها حمولا	قنه (بارزد)	۷
Cistus ladanife rus	گرفتن دخان آن بقمعی در رحم مخرج جنین مرده و مشیمه	مخرج جنین و مشیمه	چون قضبان وی و ورق وی در عسل فرو برند و زن بخود گیرد بچه باسانی بیرون آید	اخرج الجنین		۸
Achillea santolin a	حمول آن مخرج جنین	حمول او مخرج جنین	بچه بیرون آورد	یخرج الجنین	قیصوم	۹
				یخرج الجنین	رعی الحمام	۱۰
Caesalp inia bonduce lla	فرزجه مغز آن جهت اخراج جنین	فرزجه مغز او جهت اخراج جنین	اگر حل کنند و فرزجه سازند و زن بخود برگیرد حیض براند و بچه بیرون آرد	یخرج الجنین	رته (بندق هندی)	۱۱
Cedrus	ثمر آن مخرج	مخرج مشیمه	مشیمه بیرون راند	اخرج الجنین	شربین	۱۲

libani Barrel	مشیمه			و المشیمه		
	حمول دمعه آن مخرج جنین			یخرج الجنین	یبروح (لفاح البری)	۱۳
Achillea ptarmica	مخرج جنین ،حمول آن با عسل جهت اخراج جنین مرده مجرب	مخرج جنین مرده و قاتل زنده		یخرج الجنین	کندس	۱۴
	مخرج جنین	مخرج جنین	اگر لاذن در شیب دامن بخور کنند بچه مرده و مشیمه بیرون آرد	یخرج الجنین المیت و المشیمه تدخینا فی قمع	لاذن	۱۵
Alyssum saxatile	با سداب و فلفل جهت اخراج جنین	مسقط جنین	چون با مر و عسل بیامیزند و زن بخود برگیرد و یا بیاشامد حیض براند و بچه بیاندازد	یخرج الجنین شربا و حمولا	ترمس	۱۶
Artwmsia corymbosa	اسقاط جنین و قتل آن	مسقط جنین	و چون بیاشامند و بخور کنند بچه بیاندازد	یخرج الاجنه شربا و تبخرا و احتمالا	مشک طرامیه شر	۱۷
Commiphomolmolra	حمول آن با شراب در قبل مسقط جنین بسرعت	مسقط جنین	حیض براند و بچه بیرون آورد بزودی. اگر با شراب فرزجه سازند و زن بخود برگیرد بچه بیاندازد	یخرج الاجنه	مر	۱۸
Acorus calamus	اشامیدن آن جهت اخراج جنین ، مفید است.	فرزجه اش با عسل جهت اخراج جنین	چون با عسل فرزجه کنند و زن بخود برگیرد بچه بیاندازد	یخرج الجنین	سوسن	۱۹

جدول ۳: طبقه بندی امتیازات دریافت شده گیاهان دارویی مؤثر در تسهیل زایمان طب سنتی

ایران

نام دارو	قانون فی الطب	اختیارات بدیعی	تحفه حکیم مومن	مخزن الادویه	جمع امتیازات
اشق	۳	۴	۳	۳	۱۳
بابونه	۴	۴	۴	۳	۱۵
بلسان	۴	۳	۴		۱۱
زیتون	۳				۳
زراوند	۳	۳	۵	۵	۱۶
حمص (نخ و د سیاه)	۳	۳	۱	۱	۸
قنه	۳	۳	۴	۴	۱۴
قسوس	۳	۴	۳	۴	۱۴
قیصوم	۳	۳	۳	۳	۱۲
رعی الحمام	۳				۳
رته (بندق هندی)	۳	۳	۳	۳	۱۲
شربین	۴	۴	۴	۴	۱۶
بیروح (لفاح البری)	۳			۳	۶
کندس	۳		۱	۱	۵
مشک طرامشیر	۳	۱	۱	۱	۶
مر	۳	۱	۱	۱	۶
سوسن	۳	۳	۳	۴	۱۳
ترمس	۳	۳	۱	۳	۱۰

با توجه به جدول شماره ۳، پنج گیاه دارویی که بیشترین اثر را بر تسهیل زایمان را

داشتند شامل موارد زیر بودند:

زراوند و شربین با ۱۶ امتیاز، بابونه با ۱۵ امتیاز و قنه و قسوس با ۱۴ امتیاز.

گیاه زراوند (Aristolochia Longa L.)

طبیعت این گیاه، گرم و خشک است و از نظر خواص تریاق سموم نباتی و حیوانی است، از جمله برای سم مارکبری تریاق مؤثری است. باز کننده گرفتگی‌ها و انسداد مجاری عروق و مدّر و قاعده‌آور است. کرم معده و کرم کدو را می‌کشد و برای پاک کردن رحم و اخراج جنین بسیار مفید است (۱۲).

شربین (Cedrus libani barrel, cedar)

شربین اثر خلط‌آور داشته و جهت فاز نزله‌ای بیماری‌های دستگاه گوارش مفید است. هیچ گونه اثر جانبی خاصی در تجویز آن شناخته نشده است (۱۲).

بابونه (Matricaria Recutita, German Chamomile)

بابونه دارای اثرات بهبود زخم، ضد اسهال، آرامبخش و ضد التهاب، آنتی بیوتیکی و ضد نئوپلاسم است (۱۲).

پیشنهاد می‌شود با توجه به این که هیچ یک از گیاهان فوق‌الذکر تا به حال از نظر بالینی و آزمایشگاهی در زمینه تسهیل زایمان مورد بررسی قرار نگرفته‌اند (هرچند سال‌های سال در طب سنتی مورد استفاده بوده و مکتوب کتب معتبر طب سنتی هستند)، بعد از بررسی‌های توکسیکولوژیک، در این حیطة مورد تحقیق بالینی قرار گیرند.

فهرست منابع

- 1- R.SGibbs, B.Y.Karlan,A,F.Haney,I.Nygaard. Danforth`s Obstetrics and Gynecology.
- 2- Methods for Cervical Ripening and Induction of Labor.JOSIE L. TENORE, M.D., S.M., Northwestern University Medical School, Chicago, Illinois
- 3- Patwardhan ,B(2009, January 23). Drug Discovery and Development: Traditional Medicine and Ethnopharmacology Perspectives. SciTopics. Retrieved October 4, 2011, from
- 4- Tobinick EL. The value of drug repositioning in the current pharmaceutical market. Drug News Perspect, 2009. 22:119-125
- 5- Graul AI, Revel L, Barrionuevo M, Cruces E,Rosa E, Verges C, Lupone B, Diaz N, Castaner R.The year's new drugs & biologics - 2008.DrugNews Perspect, 22:7-29, 2009
- 6- Miyata T, Kikuchi K, Kiyomoto H, van Ypersele de Strihou C.New era for drug discovery and development in renal disease. Nat Rev Nephrol.2011 Jul 5; 7(8):469-77. doi: 10.1038/nrneph.2011.84
- 7- Naseri M., Ghaffari F., "A new method for pharmacological screening the manuscripts of Traditional Iranian Medicine, A new way for finding new drugs" The3rd world congress on medicinal and aromatic plants for human welfare, 2003, ChiangMai, Thailand
- ۸- شیخ رئیس ابی الحسین بن علی بن سینا.القانون فی الطب.دارالکتب العلمیه بیروت لبنان. ۱۴۲۰ه.ق. جلد دوم .
- ۹- میر محمد حسین خان عقیلی علوی خراسانی .مفردات مخزن الادویه .انتشارات جبل المتین قم جلد دوم
- ۱۰- علی بن حسین انصاری شیرازی .اختیارات بدیعی.شرکت دارویی پخش رازی .۱۳۷۱.جلد مفردات.
- ۱۱- تنکابنی سید محمد حسین.تحفه المومنین .مرکز تحقیقات طب سنتی و مفردات پزشکی :دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی.۱۳۸۶
- ۱۲- زرگر علی. گیاهان دارویی. تهران : انتشارات دانشگاه تهران؛ ۱۳۶۸

یادداشت شناسه مؤلفان

سکینه موبد محسنی: متخصص زنان و زایمان و مدیرگروه رشته زنان و زایمان دانشگاه شاهد، تهران، ایران. (نویسنده مسؤول)

نشانی الکترونیکی: moayedmohseni@shahed.ac.ir

محسن ناصری: دکترای تخصصی فارماکولوژی، دانشیار گروه طب سنتی مرکز تحقیقات مرکز تحقیقات کارآزمایی بالینی طب سنتی دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

مریم یارقلی: دانشجوی پزشکی دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

Introducing medical substances (materia medica) which are effective on facilitating the childbirth in Iranian traditional medicine

S. Moayed Mohseni

M. Naseri

M. Yargholi

Abstract

Childbirth means the complete removal of placenta and fetus from the uterus to the outside of the mother's body. Natural childbirth process is usually very difficult and painful, and this causes pregnant mothers and delivery teams to tend to avoid this process, and to be attracted to Cesarean delivery. Complications of Cesarean delivery are twice more than natural delivery, and in addition, it imposes a lot of expense to the treatment section. If a method could be found to make the natural delivery easier and acceptable, its popularity can be increased. Unfortunately, due to the lack of exact specification of childbirth physiology and its effective factors, their facilitation and expedition procedures are also limited. In Iranian traditional medicine, many medical substances which are effective on childbirth are mentioned; this study introduces some of them. This research is a library study, and is based on a literature review.

In this study medical substances which are effective on facilitating the childbirth are searched in four traditional medicine pharmacology reference books (The Canon of Medicine, Ekhtiyarat Badi'i, Tohfat-

ul-Mo'menin, Makhzan-ul-Advia). This work was done in 7 steps (finding keywords, searching in the resources, preparing a single list, finding synonyms, conclusion, and scoring, and sorting according to the scores achieved), and 19 single-medicine medical substances were found which were being discussed in childbirth facilitating. All these obtained substances are herbal based. The highest scores achieved, belong to Aristolochia, Juniper, Chamomile, Ferula, and Hedera helix. The list of medical substances (materia medica) achieved in this study, can be used as a base for conducting clinical studies to produce new medicines which are effective on delivery facilitating.

Keywords

Delivery facilitating, Natural delivery, Iranian traditional medicine, Chamomile